

איגרת כחלום

איגרת הקודש של הבעש"ט ממבט פסיכולוגי

מיכה אנקורי

"אמר רב חסדא, חלום
שלא פורש כאיגרת שלא
נקראת "
(מסכת ברכות נ"ה, א)

איגרת הקודש של הבעש"ט זכתה לספרות שלמה של פרשנות. רוב המפרשים, חילוניים כדתיים, מתייחסים אל האיגרת כאל חיזיון שמימי שהבעש"ט היה עד לו. אך היות שנאמנים עלי דברי מורי ישעיהו לייבוביץ' אשר אמר: "אין שום סימן לאינטרוונציה אלוהית בעולם", אינני נוטה למצוא התערבויות אלוהיות במעשי בני אדם או כדברי בעל התהילים: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה וְהָאָרֶץ נָתַן לְבְנֵי אָדָם (תהי' פרק קטו). אולם גם בלא הנהגה אלוהית גלויה וישירה עולמנו הוא פלאי, ומכל הברואים והבריות פלאית ביותר היא נפש האדם על כוחותיה, נטיותיה ומגמות ההרס והתיקון שמוטבעים בה. מַעֲמָקֵי הַנֶּפֶשׁ עַל תְּכִינָהּ, כוּחוֹתֶיהָ וּמִגְמוֹתֶיהָ, באים לביטוי מועצם בחלומות. לפיכך אני נוטה לראות באיגרת הקודש חלום שחלם הבעש"ט בתקופה קריטית וחשובה בחייו ועל יסוד הנחה זו תפורש האיגרת.

בתרבויות הקדם נודע המוסד שנקרא "חלום גדול". מדובר בחלום של אדם פרטי אשר בחוויתו משמעות חלומו חורגת מענייניו הפרטיים ולפיכך יבא לפני השאמאן ויספר לו את החלום. השאמאן, המנהיג הרוחני, אם ימצא לנכון יאסוף את כל בני השבט וחולם החלום יספר להם את חלומו, מתוך הכרה שהחלום נועד לרבים ואילו היחיד לא היה אלא "צינור" לשפע שנתגלה בחלום¹.

גם במסורתנו ידועים חלומות שעל פי הכרת החולם נועדו לקהילה כולה. כאלה ישנם בתנ"ך, כמו חלומות פרעה אשר זכו לפירושו של העבד והממלכה כולה התנהלה במשך ארבע-עשרה שנה על פי פרשנות החלום. דוגמא נוספת היא החלום ששמע גדעון במחנה מדיין וניהל את מהלכיו הצבאיים על פי פירוש החלום. בעת החדשה אפשר למנות בקטגוריה זו חלומות שחלם רבי נחמן מברסלב ובחר לספרם לתלמידיו ואף להכליל אותם באסופת סיפוריו. ככל הנראה "ספר המעשים" החידתי של עגנון מכיל, כעדות ג.

¹ ראה: אנקורי, מ., דברי חלומות, הוצאת דופן, עמ' 127.

שלום, חלומות של עגנון שהוא בחר להעלות אותם על הכתב כסיפורים מתוך הכרה שיש בהם ערכים שחורגים מעבר לעולמו הפרטי.²

איגרת הקודש של הבעש"ט

איגרת הקודש ששלח הבעש"ט לגיסו ר' גרשון מקיטוב ששהה אז בארץ-ישראל (שנת 1747) זכתה לתילי תילים של פירושים.³

ככל הנראה האיגרת נשלחה לכתובתה אולם חזרה אל השולח ואין לדעת האם לבסוף הגיעה לייעדה או שנותרה בידי של מחברה. מכל מקום, מכל האפשרויות אני בוחר לראות ב"איגרת" חלום שחלם הבעל-שם-טוב. החלום נחלם בראשית דרכו כמורה רוחני וכמנהיג עדה והוא מבטא לדעתי התלבטויות הקשורות בשליחותו העתידה. הנחה זו בדבר מקורה של האיגרת פוטרת אותנו מן השאלה מה מציאות ומה דימיון באיגרת – הכל מן המציאות הפנימית של החולם. ההנחה ש"איגרת" היא חלום אפשר, אם תרצו, לסמוך אותה על דברי חז"ל: "חלום שלא פורש כאיגרת שלא נקראה".⁴ אביא תחילה את תוכן האיגרת כלשונה⁴:

בר"ה שנת תק"ז עשיתי השבעת עליית הנשמה כידוע לך, וראיתי דברים נפלאים במראה מה שלא ראיתי עד הנה מיום עמדי על דעתי, ואשר ראיתי ולמדתי בעלותי לשם בלתי אפשרי לספר ולדבר אפילו פה אל פה, אך בחזירתי לג"ע [גן עדן] התחתון וראיתי כמה נשמות החיים והמתים, הידועים לי ושאינם ידועים לי, בלי שיעור ומספר, ברצוא ושוב, לעלות מעולם לעולם דרך העמוד הידוע ליודעי חן, בשמחה רבה וגדולה אשר ילאה הפה לספר וכבד אוזן הגשמי משמוע, וגם רשעים רבים חזרו בתשובה ונמחל להם עונותיהם, באשר שהיא עת רצון גדול שגם בעיני יפלא מאד שכמה וכמה נתקבלו בתשובה, שגם אתה ידעת אותם, והיה ביניהם ג"כ [גם כן] שמחה רבה עד מאד ועלו ג"כ בעליות הנ"ל. וכולם כאחד בקשו ממני והפצירו בי עד בוש באמרם, לרום מעלת כבוד תורתך חננך ה' בבינה יתירה להשיג ולדעת מעניינים האלה, עמנו תעלה להיות לנו לעזר ולסעד. ומחמת השמחה הגדולה שראיתי ביניהם, אמרתי לעלות עימם. ובקשתי ממורי ורבי שלי שילך עמי, כי סכנה גדולה לילך ולעלות לעולמות העליונים, כי מיום היותי על עמדי לא עליתי בעליות גדולות כמוהו.

ועליתי מדרגה אחר מדרגה, עד שנכנסתי להיכל משיח ששם לומד משיח תורה עם כל התנאים והצדיקים וגם עם שבעה רועים, ושם ראיתי שמחה גדולה עד מאד, ואיני יודע לשמחה זו מה הוא עושה, והייתי סובר שהשמחה הזו ח"ו על פטירתו מהעוה"ז [העולם הזה], והודיעו לי אח"כ שאיני נפטר עדיין כי הנאה להם למעלה כשאני מייחד ייחודים למטה ע"י תורתם הקדושה, אבל מהות השמחה איני יודע עד היום הזה.

² ראה: אנקורי, מ., אזרחי, א., בסוד לוינתן, הוצאת מודן, 2004, בן-שמן, עמ' 239.

³ "הבעש"ט מחדש החסידות", משה רוסמן, בהוצאת מרכז שז"ר; "איגרת הקודש של הבעש"ט", מור אלטשולר, באתר האינטרנט של המחברת; חביבה פדיה, איגרת הקודש של הבעש"ט, ציון, תשס"ה 351; רחל אליאור "עיונים במיסטיקה היהודית", "אלפיים" 15, ועוד).

⁴ האיגרת שמתארת את עליית הנשמה של הבעש"ט הועלתה על הכתב פעמיים. בפעם הראשונה הכתיב הבעש"ט את תוכנה לסופרו ר' אריה לייב מפולנאה זמן קצר לאחר ההתרחשות (בראש השנה תק"ז) על מנת שישלח אותה לגיסו. כחמש שנים לאחר מכן הכתיב הבעש"ט בשנית לחתנו את עיקרי סיפור עליית נשמתו. קיימים הבדלים מסוימים בין שני הנוסחים וכאן נתייחס לנוסח הראשון בלבד.

ושאלתי את פי משיח, אימת אתי מר, והשיב לי, בזאת תדע, בעת שיתפרסם למודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך חוצה מה שלמדתי אותך והשגת, ויוכלו גם המה לעשות ייחודים ועליות כמוך, ואז יכלו כל הקליפות ויהיה עת רצון וישועה ...

ותמהתי על זה, והיה לי צער גדול באריכות הזמן כל כך מתי זה אפשר להיות. אך ממה שלמדתי בהיותי שם שלשה דברים סגולות ושלשה שמות הקדושים והם בנקל ללמד ולפרש ונתקרה דעתי וחשבתי אפשר שע"ז יוכלו גם אנשי גילי לבוא למדריגה ובחינה כמותי, דהיינו בהיותם יכולים לעליות נשמות וילמדו וישיגו כמו אני. ולא נתנה רשות כל ימי חיי לגלות זאת. ובקשתי עבורך ללמד אותם ולא הורשיתי כלל, ומושבע ועומד אני על זה.

כאמור, ההתבוננות באיגרת כחלום פותחת בפנינו דרך להבנתה מבלי להקלע לסתירות סביב השאלה מה "באמת" ומה "חזיון". אין ספק שבאישיותו של הבעש"ט היה גם מן המנהיג המטפח אשליות מאגיות בקרב חסידיו (להם קרא "אנשי סגולתי") אולם החלום כמסר אובייקטיבי מן הלא-מודע עוקף את ההכרה המודעת שנתונה בין השאר להשפעתם של אינטרסים אנוכיים ואשליות. עובדות אלה יתבררו לנו גם מן "האיגרת" עצמה. כידוע הושפע הבעש"ט רבות מתורותיו ואישיותו של האר"י, ובספר תולדות האר"י (ע' 155) אנו מוצאים תיאור של עליית נשמה שאין ספק שהוא תיאור חלום:

גם זכה [האר"י] שבכל לילה שהיתה נשמתו עולה למרום, היו באים מלאכי השרת ומלוין אותה עד מתיבתא דרקיע, והיו שואלים לו באיזה ישיבה הוא רוצה לילך. לפעמים היה אומר לישיבה של הרשב"י או לישיבה של רבי עקיבא או של ר' אליעזר הגדול או שאר תנאים ואמוראים או נביאים ובישיבה שהיה רוצה בה היו מוליכים אותו ולמחר היה אומר לחכמים מה שקבל באותה ישיבה.

ומכאן לתוכן האיגרת.

נתחיל מן הקטע המתאר את הגעתו של החולם להיכל שבמרומים:

ועליתי מדרגה אחר מדרגה, עד שנכנסתי להיכל משיח ששם לומד משיח תורה עם כל התנאים והצדיקים וגם עם שבעה רועים, ושם ראיתי שמחה גדולה עד מאד, ואיני יודע לשמחה זו מה הוא עושה, והייתי סובר שהשמחה הזו ח"ו על פטירתו מהעוה"ז [העולם הזה], והודיעו לי אח"כ שאיני נפטר עדיין כי הנאה להם למעלה כשאני מייחד ייחודים למטה ע"י תורתם הקדושה, אבל מהות השמחה איני יודע עד היום הזה.

כאן מקופל העקרון הקבלי הבסיסי של "לעילא ולתתאה" (למעלה ולמטה). האשליה שאפשר לעלות למרומי הרוח ולהתנחל שם אינה זוכה לחיזוק כי אם להיפך: הם, ה"עליונים", מצביעים על כך ששליחותו של הבעש"ט היא בעולם העשיה, בעולם המציאות של הגבלה ושל סבל ומוות. כנראה בעת החלום אחוז החולם בתקוותיו הקשורות בתגליתו ובשליחות שנטל על עצמו, וכדרכם של רבים ממורי הרוח נתקף בתחושת גדלות, אשר החלום רואה בה את "חטא ההיבריס". תפקידך כמיסטיקן, אומר לו החלום, אינו בעליונים אלא בקרב בני עדתך. אפשר לומר שההיסטוריה הגשימה את מגמת החלום ואולי החלום תמך במהלך פנימי בנפשו של המנהיג, מהלך שהוביל לתהליך ההיסטורי שבו הפכה הופעת החסידות לאחד מן הארועים המכריעים בתולדות עם ישראל.

שבעת הרועים הם דמויות המפתח בהיסטוריה הרוחנית של עם ישראל, ובהם משה, דוד ושלמה. הכינוי "צדיקים" על פי מסורת ספר הזוהר שייך דווקא ליכולתו של המנהיג להבין את חוקי המציאות הארצית, וזה על פי מדרשים על הפסוק "ועמך כולם

צדיקים לעולם ירשו ארץ". בניגוד למשכילים ש"יזיהירו כזהר הרקיע" (פסוק מספר דניאל), הצדיקים הם סמל לבוחן מציאות ולתבונה פרקטית בעולם האקטואלי – "ירשו ארץ".

עם זאת, דרי מעלה שמחים לבואו של החולם. מדבריהם עולה שלא רק שהם יהיו לו לעזר אלא אף הוא בעלייתו נועד לעזור להם. הענקת הידע היא אפוא דו-סטריית. ק. ג. יונג מצא שבתרבויות הקדם מאמינים שבשינה נפגשת הנפש עם האבות הקדומים על מנת ללמוד מהם את חכמת הדורות (מוטיב שמופיע גם בסיפור הנ"ל על האר"י), ובבוקר, בשוב הנפש היא תספר לחולם את אשר למדה. אולם גם לאבות יש עניין במפגש זה שכן עליהם ל"התעדכן" במה שהתגלה בעולמות הנגלים אחרי מותם ובכך להעשיר את אוצרות הידע שהם מסמלים.⁵

ההתרחשות בעולמות העליונים מתגלה אפוא בחלום כלימוד תורה, לימוד שעניינו העשרת הידע השבטי, מה שיונג קרא "הלא מודע הקולקטיבי". בלימוד זה לוקחים חלק משיח ושבעת הרועים. תגליתו של יונג היתה שבנפש היחיד מצויים לא רק חוויות וידע שצבר האדם במהלך חייו – היחיד נוטל חלק בהצבר הידע הכללי, בבאר המשותפת לכל בני השבט ולכל בני אנוש. ביטוי בהיר ועמוק לרעיון הזה אנו מוצאים בהגות החסידית אצל ר' צדוק הכהן מלובלין בספרו "צדקת הצדיק":

והיינו כנודע דכל נפש מישראל יש לו כח מיוחד בקדושה וכמספר הדורות שעברו כך הם מספר כחות הקדושה והד"ת (דברי תורה) שנתגלה בעולם. ולכך בכל דור ודור הקדושה הולכת ומתגלית יותר הגם דהדורות [שהדורות] מתקטנים כנודע, לפי שכבר נתגלו דברים שנגלו לקודמים ... וזהו בדיברי תורה מצד הספרים ובוודאי גם כל נפשות ישראל שנשתלמו, קדושתם כבר גלויה בעולם, כלומר, בלבבות בניי [בני ישראל] מה שאין צריך ליגיעה ושלא במתכוין והשתדלות עושה דבר טוב ומחשבה טובה הוא מצד שכבר קדם אותו כח שבקדושה להתגלות בעולם. (צדקת הצדיק, אות רל"ח)

איגרת הקודש יוצרת רצף בין עולם החומר לעולם הרוח. עולמנו מכונה באיגרת "גן עדן התחתון" ובכך מצביע החלום על דיאלוג בין עליונים ותחתונים, בין הנשגב לשפל, ודיאלוגים אלה הפכו להיות אבני יסוד בתורת החסידות שהבעש"ט היה מייסדה. את ניצוצות הקדושה שהמקובלים בקשו לגלות בסתר עליון נועדו הבעש"ט וממשיכי דרכו לגלות בין שברי קליפות של עולם העשייה.

ירידתו לגן עדן התחתון הופכת להיות שליחות המוטלת עליו מלמעלה. המשפט: "אך בחזירתי לג"ע [גן עדן] התחתון וראיתי כמה נשמות החיים והמתים, הידועים לי ושאינם ידועים לי, בלי שיעור ומספר", בעצם מקפל בתוכו את אופי השליחות: עליו להחיות נשמות מתות. המונח "נשמות המתים" אינו מכוון לדרי בית הקברות אלא לאנשים המהלכים בעולמנו ונשמותיהם מתות. על פי תפיסת הקבלה מי שלא נפתח למסר הרוחני העולה מתוך נפשו חשוב כמת. לעניין זה יש בספר הזוהר דרושים על הפסוק "לא המתים יהללו יה" ושם באופן ברור הכוונה למתים המהלכים בינינו.⁶ רעיון זה פותח בחסידות. אמר ר' מנחם מנדל מקוצק: "יתכן שאף אני יכול להחיות מתים, אלא שהעדפתי להחיות חיים."

⁵ יונג, ק. ג., זכרונות, חלומות, מחשבות, הוצאת מודן, 1999, עמ' 292.

⁶ דוגמא לכך אנו מוצאים באידרא זוטא שבספר הזוהר: "התעטף רבי שמעון וישב. פתח ואמר: "לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה". לא המתים, כך הוא בוודאי, שהם נקראים מתים, כי הקב"ה נקרא חי, והוא שורה בין אלו הנקראים חיים ולא עם אלו הנקראים מתים.

"עמוד הידוע ליודעי חן" הוא סמל קבלי ברור, הוא "העמוד האמצעי" שמתואר באילן הספירות בקו המרכזי (הספירות כתר, תפארת, יסוד, מלכות). עמוד שבו השפע עולה ויורד והוא הכלי המכיל את ה"רצוא ושוב" מעלה ומטה.

אחיה השילוני היה מורהו הרוחני של הבעש"ט ויש יופי רב בכך שהמורה מת אלפי שנים לפני הולדת התלמיד. בכך מהווה המורה דמות סמלית שמגלמת את המדריך, המנטור, מורה הדרך כארכיטיפ פנימי בנפשו של התלמיד. בכך נשלל המעמד של המדריך הרוחני כשולט בנפשו של התלמיד ונמנעות המכשלות הנפוצות בכל התקופות, מכשלות הקשורות בהערצת מנהיגים.⁷

יש לומר שתנועת החסידות החדשה שקמה בעקבות הבעש"ט לא תמיד הצליחה להמנע מן המכשלה הזאת ומידי פעם מסכת היחסים שבין הרבי לעדת חסידיו הפכה את האחרונים לחסידים שוטים. בכמה מן המקרים הופיעה קבוצה מרדנית שפרשה מן החצר והקימה חצר חדשה בתקווה להמנע מן המכשלה הזו (מכשלה שמתגלה בעוצמה יתירה בימינו כשחצרות הרבנים הפכו להיכלות מלכים).

הקטע "ושאלתי את פי משיח..." הוא אולי המכריע והמעניין ביותר באיגרת. הבעש"ט עולה בחזונו להיכלו של משיח ושואל את השאלה הנצחית "אימתי אתי [יבוא] מר". והתשובה היא: "בעת שיתפרסם למודך ויתגלה בעולם". יש כאן פרשנות מרתקת לרעיון המשיחי: הופעת התורה פרי רוחו של הבעש"ט היא עצמה מעשה של גאולה. אין מדובר כאן במשיח בשר ודם ובגאולה היסטורית אלא ביצירה גדולה שעתידה להיוולד והבעש"ט יהיה אביה מולידה.⁸

הרעיון המשיחי תמיד ימשוך את הרבים בחבלי קסם באמצעות האשלייה של משיח שיעשה עבורנו את העבודה הקשה. לפיכך הרעיון המשיחי לעולם מתקיים על הגבול הדק שבין מיסטיקה למאגיה. לעניין זה מוטבע באיגרת רמז מאד מעניין בפיסקה: "והיה לי צער גדול באריכות הזמן כל כך מתי זה אפשר להיות. אך ממה שלמדתי בהיותי שם שלשה דברי סגולות ושלשה שמות קדושים⁹ והם בנקל ללמד ולפרש ונתקרה דעתי וחשבתי אפשר שע"י זה יוכלו גם אנשי גילי לבוא למדריגה ובחינה כמותי".

הרבי מקומרנא, שראה עצמו כתלמידו של הבעש"ט (על אף שחי שניים-שלושה דורות אחריו), אמר ששלושת השמות הקדושים, שנראים כמו הזמנה לשימוש בכוחות נסתרים, אינם פרקטיקה מאגית אלא הם מצויים בתוך האיגרת עצמה במילים "בנקל ללמד ולפרש". העבודה היא אפוא עבודה אנושית שפתוחה לכל ולכן "יוכלו גם אנשי גילי לבוא למדריגה ובחינה כמותי".

יש לראות אפוא בחלומו של הבעש"ט אזהרה הבאה ממעמקי נפשו בפני קונקרטיזציה של הרעיון המשיחי. החסידות לדורותיה עמדה על הגבול שבין הכרה בתפקיד הפסיכולוגי שממלא מוטיב הגאולה לבין אשלייה של משיחיות היסטורית ומתח זה לא נפתר וככל הנראה לא יכול להפתר, וההתפרצות המשיחית בחב"ד בדורות האחרונים תעיד על כך.¹⁰

⁷ מוטיב זה אנו מוצאים גם בספר הזוהר ביחסם של תלמידי רשב"י לרבם. הם מבטאים פחד עמוק לנוכח האפשרות שהרב ימות – כאלף שנה לאחר מותו. ראה: הלנר-אשד, מ., ונהר יוצא מעדן, עם עובד, 2005, עמ' 70.

⁸ רמז למהות הרעיון המשיחי על פי תפיסה זו מצוי במשפט המלמד שהמשיח יושב עם הצדיקים ולומד תורה. זוהי המשיחיות הרמב"מית שעניינה לא שינוי סדרי בראשית אלא אפשרות לימוד התורה והפצתה.

⁹ השימוש בשמות קדושים היא פרקטיקה מאגית ידועה ונפוצה.

¹⁰ זמן לא רב לפני ההתפרצות המשיחית של שבתאי צבי חיבר שלמה נאוארו מקאסאלי שבאיטליה את "מעשה נורא מר' יוסף דילה ריינה". הסיפור מתאר את מאמציו של ר' יוסף ללכוד את השטן ולהשליכו מעבר להרי חושך

גרשם שלום, גדול חוקרי המיסטיקה היהודית, כשביקש לאפיין את תורת החסידות מנה בה שלוש מגמות: נויטרליזציה של הרעיון המשיחי; פסיכולוגיזציה של התיאוסופיה הקבלית; אימננציה אלוהית בעולם¹¹. אנו רואים איפוא כי שלושת המאפיינים הללו כלולים באיגרת הקודש של הבעש"ט: בדמותו של צדיק כ"עמוד האמצעי", כצינור השפע בין עליונים לתחתונים, מתגלמת האימננציה האלוהית בעולם; החזון המשיחי ההופך לגאולה פנימית הריהו נויטרליזציה של הרעיון המשיחי ובאותה עת פסיכולוגיזציה של התיאוסופיה הקבלית.

יש להדגיש שהעקרון של נוכחות אלוהית בעולם איננו רק עניין תיאולוגי אלא גם יסוד להשקפה פילוסופית. הפן התיאולוגי של עקרון זה עורר את חמתם של המתנגדים אשר ראו בו הכנסת אלילות לתוך היהדות, ובטענה זו יש ממש. אין ספק שחצרות החסידים עם דמות הצדיק שבמרכזן הפכו במקרים מסוימים את הרבי לקדוש, ל"ממלא המקום" במשמעות קרובה לפחות לנצרות אם לא לאלילות. אולם הפן הפילוסופי של עקרון האימננציה מעניק משמעות שונה לנוכחות האלוהית: יש בכך הכרה בעובדה שהעולם אינו מובן מתוך עצמו. זהו אחד מהרעיונות המרכזיים של סיפור הבריאה התנ"כי. החסידות העמיקה והרחיבה רעיון זה לתחומי הווית האדם ובכך העניקה משמעות חדשה למושג חסיד: תכלית חייו של החסיד, כפי שעולה מן האיגרת, מצויה בחיים האקטואליים בעולם הזה, אולם החסיד, כמיסטיקן, מכיר בכך שלא המציאות ולא המציאות הנפשית של האדם ניתנות להבנה מתוך עצמן בלבד¹².

לשלושת העקרונות הללו שהציג גרשם שלום יש להוסיף מגמה רביעית העולה מן החלום: במשפט "אפשר שעל ידי זה יוכלו גם אנשי גילי לבוא למדריגה ובחינה כמותי" מוטל על הבעש"ט לחולל **דמוקרטיזציה** של הרעיון המשיחי. במובן זה כל אדם נקרא להיות משיח.

דבר זה עולה מציטוט משמו של הבעש"ט המוסר לנו ר' מנחם נחום מצ'רנוביל:

מאמר הבעל שם טוב נשמתו בגנוי מרומים, שצריך כל אחד מישראל לתקן ולהכין חלק קומת משיח השייך לנשמתו, כנודע שאדם הוא ראשי תיבות א'ד'ם ד'וד מ'שיח, שקומתו של אדם הראשון היה מסוף העולם ועד סופו¹³, שהיו כלולין בקומת אדם הראשון כל הנשמות של ישראל, ואחר כך על ידי החטא נתמעטה קומתו,

וכמו כן יהיה משיח קומה שלימה מכל נשמות ישראל, כלולה משישים ריבוא, כמו שהיה קודם החטא של אדם הראשון,

על כן צריך כל אחד מישראל, להכין חלק בחינת משיח השייך לחלק נשמתו, עד שיתקון ותתכונן כל הקומה, ויהיה יחוד כללי בתמידות במהרה בימינו:

(מאור עינים פ' פינחס ד"ה במדרש):

ובכך להביא גאולה לעולם. בסוף הסיפור, לאחר כשלונו של הגבור במלחמתו עם הסמאל, מוצא עצמו דלה ריינה מתחתן עם בת מלך צידונים. הלקח ברור: המנסה לסלק את הרוע מן העולם סופו שיפול בזרועותיה של הלילית, אולם הסיפור שזכה לתפוצה רבה פורש אחרת. דורות של מאמינים היו שותפים לצערו של ר' יוסף על כשלונו בסילוק הסמאל ובסיפור הנפלא הזה לא היתה שום תרומה למניעת האסון השבתאי. ראה: ג. שלום, שבתאי צבי, א' עמ' 58.

¹¹ Gershom G. Scholem, *Major Trends in Jewish Mysticism*, New York [1941]1954, pp. 325-350

¹² יש לציין שגם בפסיכולוגיה רוב הזרמים המודרניים מיטיבים לחשוף ולפענח את מנגנוני הנפש, אולם אינם מתייחסים אל המציאות הנפשית כתופעה. יוצא דופן בנקודה זו היה יונג אשר הכיר ביסוד הנשגב שבנפש האדם ואין להתפלא על כך שהזרמים המרכזיים דחו אותו בטענה שהוא עוסק בנבואה.

¹³ בבלי, חגיגה ד"ב ע"א

במאמר זה של ר' מנחם נחום מצ'רנוביל יש משום פיתוח של "איגרת הקודש". הוא מציג את הסוגייה הפסיכולוגית הגדולה של ההתפתחות הנפשית והרוחנית של היחיד, שזו אולי המגמה המורכבת והחידתית ביותר בנפש האדם. אנחנו מכירים את מגמת ההתפתחות שחשפה תורת האבולוציה בטבע אולם זו עוסקת בהתפתחות המינים במעבר מדור לדור בעוד שהתפתחות של הפרט כיחיד במהלך חייו אנו מכירים באדם בלבד. עקרון התשובה והגאולה מועבר כאן, בדיברי הבעש"ט, מן המישור ההיסטורי אל עולמו הפנימי של היחיד, והוא מצטיין, על פי הטקסט, במגמת כילול ואינטגרציה – "ייחוד" בלשונה של הקבלה.

מגמת ההתפתחות הנפשית והרוחנית של האדם נוסחה על ידי יונג כמגמה המרכזית במחצית השניה של החיים כאשר האישיות פונה פנימה כדי להשיג הרמוניזציה של הכוחות והמגמות הפועלות בנפש. מהלך זה, אשר יונג קרא לו "אינדיבידואציה", מאופיין בפנייתו של ה"אני" אל ה"עצמי" שהוא המציין של כוליות הנפש – "הנקודה הפנימית" בלשונה של החסידות.

במהלך זה, שמשמעותו היא מימוש מגמת האחדות הפועלת בנפש מעבר לכל חלקיה, מתאחדת הנפש לא רק עם מקורה האישי אלא גם עם מקורותיה בלא-מודע-הקולקטיבי, מה שמצויין בעולם הסמלים הקבלי ב"שיעור קומה" או, בלשונו של ר' נחום, ב"אדם הראשון" שגופו היה כלול מכל הנשמות שעתידות להיוולד.

המשפט "אפשר שע"ז יוכלו גם אנשי גילי לבוא למדריגה ובחינה כמותי" מגדיר טיפוס חדש של מיסטיקן. בעוד שהקבלה טיפחה את אידיאל היחיד המתבונן אל תוך נפשו ומגלה בתוכו את הסודות האלוהיים, האיגרת מצביעה על היחיד המחוייב לבני קהילתו ומחלק עמם את גילוייו. רעיון זה התגלגל בדמות הרבי החסידי המנהיג את קהילתו והתגשם במרוצת שנים-שלושה דורות בתנועה הגדולה ביותר בתולדות האומה.

ההנחה שאיגרת הקודש היא חלום שחלם הבעש"ט טרם התגלות תורתו וניתוח החלום בכלי הפסיכולוגיה הסימבוליסטית של יונג חושפים את הרבדים הארכיטיפיים של אישיותו ומפעלו של הבעש"ט. האיגרת, כפרוגרמה וכשליחות שעלתה מנפשו של החולם, הציגה נתיב התפתחות שמכיר בעולמו הפנימי של האדם כממשות מורכבת ורבת רבדים שמקיימת דיאלוג פורה עם סביבתה ועם מקורותיה התרבותיים. בכך מהווה האיגרת בשורה נאורה - אישית, לאומית, כלל אנושית ועל-זמנית.